

groei en concentratie van de varkensproduktie in west-vlaanderen

Dr. Ir. J. Viaene,

e.a. assistent, R.U.G.

Lic. ec. R. Heyman

Sedert het einde der vijftiger jaren, de periode van het ontstaan van de Europese Gemeenschap, is de varkensproduktie in België sterk expansief geëvolueerd. West-Vlaanderen is hierbij toonaangevend geweest. Verschillende factoren hebben de producenten van biggen en mestvarkens gestimuleerd tot schaalvergroting en specialisatie. Gedurende de laatste jaren komen echter ook ongunstige elementen op het voorplan. Het is de bedoeling nader in te gaan op de evolutie van de varkensproduktie in West-Vlaanderen en de verschillende aspecten te belichten die belangrijk zijn voor de toekomstige evolutie van die sektor.

1. Bijna de helft van de Belgische mestvarkens in West-Vlaanderen

Aan de basis van het eindprodukt varkensvlees ligt de varkensstapel. Twee spekulatierichtingen komen naar voor, de bedrijven met zeugen en met mestvarkens. Gesloten bedrijven omvatten beide spekulaties en bieden het voordeel van minder kans op ziekten, geen afzet- en prijsprobleem voor biggen, groter belang bij kwaliteitsverbetering en geringer marktrisico dan een mestvarkensbedrijf. Is in de periode 1959-1976 de varkensstapel meer dan vervijfvoudigd in West-Vlaanderen, dan is het aantal bedrijven met 40 % afgenomen.

Evolutie van de varkensstapel en -bedrijven in West-Vlaanderen

	1959		1967		1970		1976	
	x 1.000	% Rijk	x 1.000	% Rijk	x 1.000	% Rijk	x 1.000	% Rijk
biggen (tot 20 kg)	145,3	32,8	234,1	31,8	393,5	34,1	577,5	40,3
mestvarkens vanaf 20 kg	198,3	25,5	433,8	37,1	806,1	41,1	1.335,8	47,6
fokvarkens	65,5	32,2	126,1	32,0	210,1	34,3	250,8	39,0
Totaal	410,0	28,7	793,9	34,5	1.409,8	37,8	2.163,0	44,2
bedrijven met varkens	24,2	17,4	19,6	21,2	18,7	22,3	14,5	26,6
varkens per bedrijf	16,9		40,5		75,4		149,2	

Vooraf vanaf 1967 is het aandeel van de Westvlaamse varkenshouderij in België voortdurend toegenomen tot 44,2 % in 1976. Voor de biggen en de fokvarkens bedraagt het aandeel ongeveer 40 %, terwijl mestvarkens boven de 20 kg voor 47,6 % voorkomen in West-Vlaanderen. Gedurende de periode 1959-1976 is de Belgische varkensstapel met 3,4 mln varkens toegenomen, waarvan de helft in de provincie West-Vlaanderen. In de overige Vlaamse provincies is de varkensstapel eveneens meer dan verdubbeld, doch niet in de Waalse provincies.

In 1976 omvatte het Vlaamse land ruim 85 % van de nationale varkensstapel. Gepaard gaande met de sterke groei van de varkensstapel ontwikkelde de bruto vleesproduktie in België van 256.800 ton karkasgewicht in 1959 tot 704.513 in 1976. Deze expansie was mogelijk door de toename van het binnenlands verbruik enerzijds en de uitbreiding van de export anderzijds. In de periode 1959-1976 steeg het verbruik met 13,7 kg per hoofd tot gemiddeld 40,4 kg/hoofd. Mede door de uitbouw van de Gemeenschappelijke varkensmarkt kon de uitvoer vooral naar Frankrijk en Duitsland toenemen tot 266.216 ton in 1976 of 41,3 % van de netto produktie.

Tegenover de sterke expansie van de varkensstapel staat de systematische afname van het aantal producenten. Hierdoor neemt het aantal varkens per bedrijf voortdurend toe. De concentratie is het hoogst in West-Vlaanderen met gemiddeld 149 varkens/bedrijf tegen 89 varkens/bedrijf voor het Rijk in 1976.

2. Structuur van de bedrijven met varkens

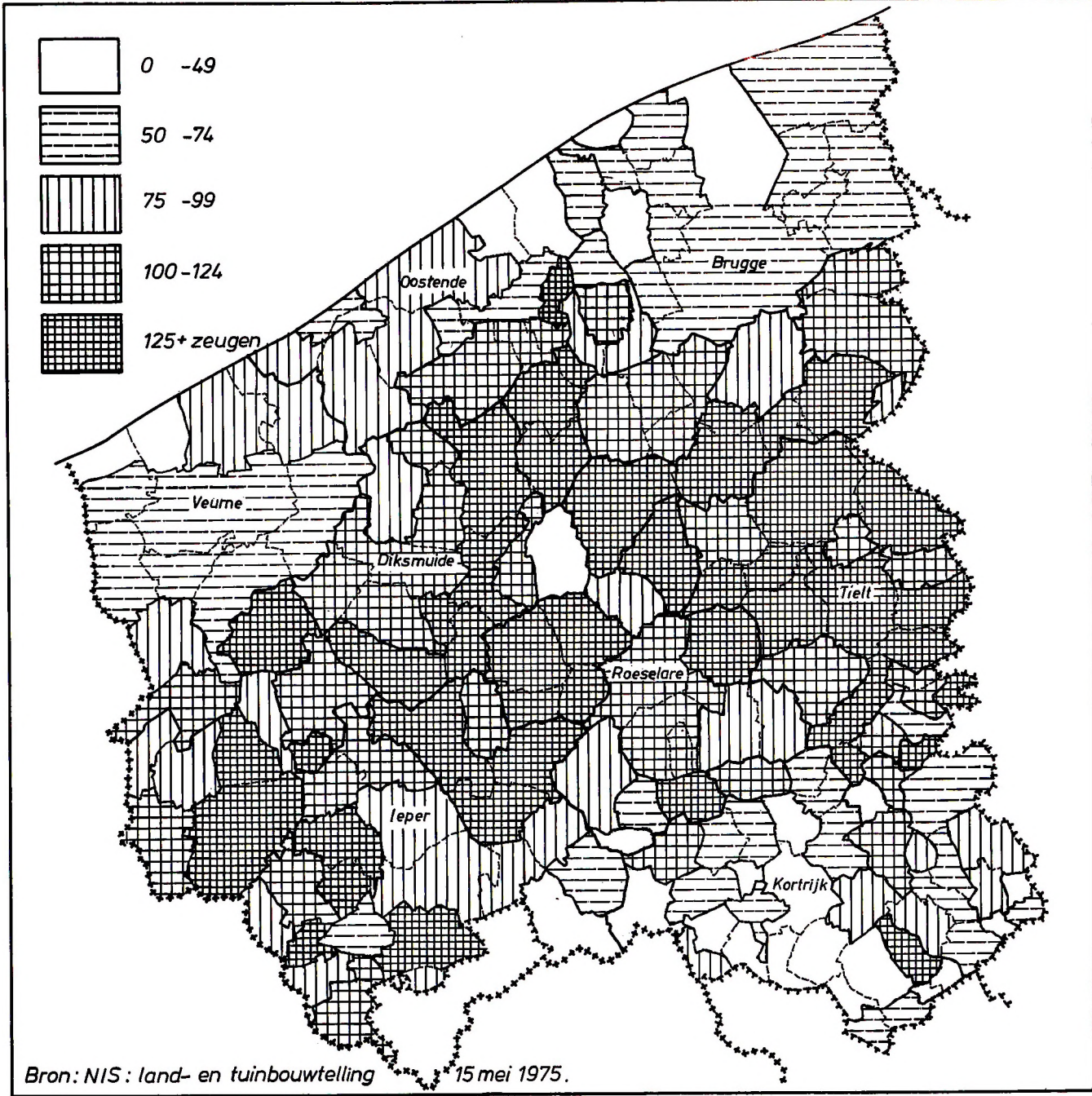
Na een overzicht van de groei van de varkensstapel is het belangrijk een beeld te vormen van de grootte, de specialisatiegraad, de kontraktproduktie en de afzetstructuur van de bedrijven in 1975.

Ongeveer twee derden van de landbouwbedrijven in West-Vlaanderen houden varkens voor de verkoop, waarvan 87 % beroeps- en 13 % gelegenhedenproducenten zijn. Voor de bedrijven met zeugen ligt de verhouding enigszins anders dan voor bedrijven met mestvarkens. Zeugen komen voor op ongeveer 76 % van de varkensbedrijven in West-Vlaanderen en is bijna uitsluitend een activiteit van de beroepssector met 96 % van de zeugenstapel. Mestvarkens worden gehouden op ongeveer de helft van de varkensbedrijven. In de gelegenhedensector wordt ongeveer 20 % van de varkens gemest, terwijl de overige 80 % gehouden worden door beroepslandbouwers.

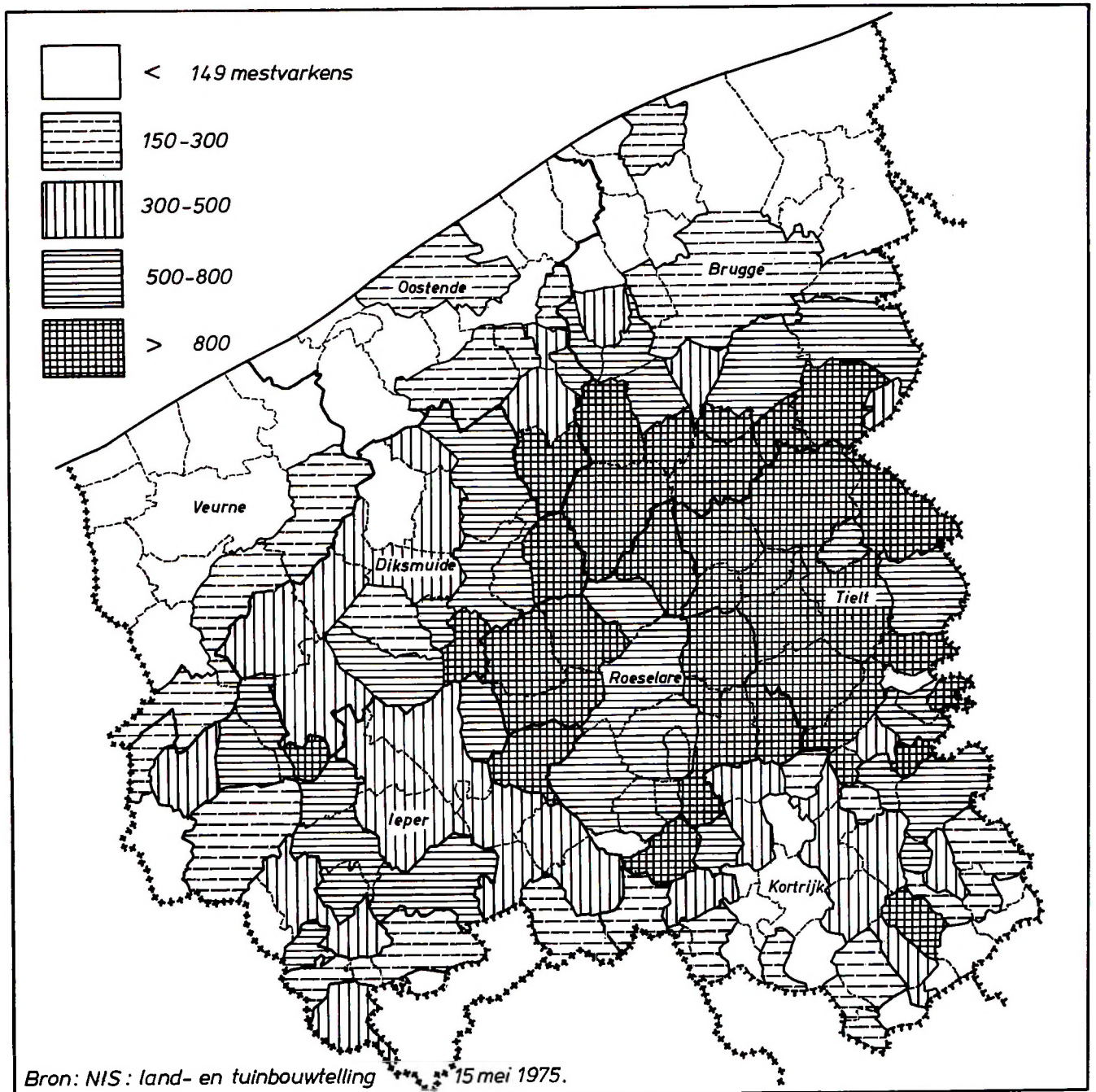
Sedert 1959 hebben vooral de bedrijven met minder dan 50 varkens de sektor verlaten. De uitbreiding van de varkensstapel is gebeurd in landbouwbedrijven, gericht op schaalvergroting en specialisatie. De capaciteit van de zeugenhouderij per bedrijf is uiteraard kleiner. Ingedeeld naar grootteklasse worden de zeugen in 1975 voor 30 % gehouden op bedrijven met minder dan 20 zeugen 43 % op bedrijven met 20 tot 49 zeugen 18 % op bedrijven met 50 tot 99 zeugen en 9 % op bedrijven met 100 en meer zeugen.

Precies 64 % van de zeugenbedrijven houden minder dan 20 zeugen en 29,2 % van de bedrijven tussen 20 en 49 zeugen. Verder komt naar voor dat 38 % van de Westvlaamse zeugen gehouden worden op bedrijven met minder dan 10 ha. Algemeen zijn de zeugenbedrijven niet gespecialiseerd en wordt geproduceerd in beperkte eenheden. De bedrijven met mestvarkens zijn daarentegen meer gespecialiseerd. Ingedeeld naar grootteklasse worden de mestvarkens in 1975 voor

Kaart I: Indeling van het aantal zeugen / 100 ha cultuurgrond en per gemeente, 1975.

Kaart II: Indeling van het aantal mestvarkens (+20 kg)/100 ha en per gemeente, 1975.

22 % gehouden op bedrijven met minder dan 100 mestvarkens
49 % op bedrijven met 100 tot 499 mestvarkens
16 % op bedrijven met 500 tot 999 mestvarkens
13 % op bedrijven met 1.000 en meer mestvarkens.

Ongeveer 56 % van de mestvarkens komt voor op bedrijven met een oppervlakte van minder dan 10 ha. Kenmerkend voor de structuur van de mestvarkenshouderij in West-Vlaanderen zijn de grote productie-eenheden.

Ingedaald naar de technisch-ekonomische gerichtheid komt naar voor dat de zeugenhoudery in 1974 voor 65 % behoort tot de grondgebruik onafhankelijke veehouderij-productie. Tevens komt tot uiting dat de zeugenhoudery voor 58 % gekombineerd wordt met een andere landbouwactiviteit. De zeugenhoudery in West-Vlaanderen komt overwegend voor op gemengde bedrijven en is geen gespecialiseerde bedrijfstak. De mestvarkenshouderij daarentegen behoort voor 97 % tot de grondgebruik onafhankelijke veehouderijproductie. Tevens is de mestvarkenshouderij voor 82 % in hoge mate gespecialiseerd en slechts voor 17 % gekombineerd met andere landbouwactiviteiten. Mestvarkens worden hoofdzakelijk gehouden in gespecialiseerde, niet-grondgebonden bedrijven.

De kontraktproductie, waarbij een onderneming verschillende activiteiten van de produktiekolom onder één beheer uitvoert, is kenmerkend voor veredelingsproductie in de landbouw. De wet van 1 mei 1976 reglementeert de kontrakten in de sektor van de dierlijke productie en heeft tot doel vooral de landbouwers te beschermen tegen onredelijke formuleringen. Uit een recent structuuronderzoek komt naar voor dat in West-Vlaanderen slechts 2 % van de zeugen onder kontrakt gehouden worden. De integratie is wel doorgedrongen in de mestvarkenshouderij. Ongeveer 28 % van de bedrijven met mestvarkens, die samen 37 % van de mestvarkens omvatten, produceren onder kontrakt. Bijna 80 % van deze varkens komen voor in eenheden met meer dan 200 mestvarkens.

Uit cijfers over het aantal en de capaciteit van de nieuwgebouwde varkensstallen in West-Vlaanderen komt algemeen een tendens tot schaalvergroting naar voor, gericht op stallen met ongeveer 40 zeugen en 300 mestvarkens. Algemeen is de activiteit in de nieuwbouw van varkensstallen afgezwakt en omvatte in 1975 ongeveer de helft van het aantal in 1971.

3. Waar bevinden zich de varkens in West-Vlaanderen ?

De lokalisatie wordt onderzocht door het aantal varkens per 100 ha kultuurgrond en per gemeente na te gaan. De varkensstapel is vooral gekoncentreerd in de administratieve arrondissementen Tielt, Ieper, Brugge en Roeselare met respectievelijk 21 %, 19 %, 16 % en 16 % van het totaal aantal varkens. De gemeenten met de hoogste bezetting zijn Wingene, Lichtervelde, Ruiselede, Torhout en Tielt. De varkensproductie in West-Vlaanderen is sterk gekoncentreerd. De administratieve arrondissementen Veurne, Oostende, Kortrijk en Diksmuide samen hebben slechts 28 % van het aantal varkens. De gebieden met meer dan 1.000 varkens per 100 ha kultuurgrond komen vooral voor in het arr. Tielt en aanpalende gemeenten. Bijna de helft van de Westvlaamse varkens wordt gehouden op 22 % van de totale beteelde oppervlakte, hoofdzakelijk gesitueerd in de zand- en zandleemstreek.

De zeugenstapel bevindt zich vooral in de administratieve arrondissementen Ieper, Brugge, Diksmuide

en Roeselare met respectievelijk 22 %, 15 %, 14 % en 13 % van de Westvlaamse zeugen. In deze arrondissementen liggen dan ook de meeste gemeenten met meer dan 100 zeugen per 100 ha kultuurgrond. Kaart I illustreert de spreiding van de zeugenstapel over West-Vlaanderen. De Polderstreek is gekenmerkt door een vrij homogene bezetting met 50 tot 100 zeugen per 100 ha kultuurgrond, vrijwel onafhankelijk van de mesterij. In de zand- en zandleemstreek komen beide spekulaties veeleer gekombineerd voor. Inderdaad de mestvarkens zijn sterk gekoncentreerd in de arrondissementen Tielt, Roeselare, Ieper en Brugge met respectievelijk 24 %, 21 %, 16 % en 15 % van de mestvarkens. Zoals naar voor komt uit kaart II liggen de meeste gemeenten met 800 mestvarkens per 100 ha kultuurgrond dan ook in die streken. De mestvarkensspekulatie koncentreert zich in het midden van West-Vlaanderen naar het oosten toe gericht. De overige arrondissementen tellen een gering aantal varkens per 100 ha kultuurgrond.

4. Wat verklaart de expansie van de varkenshouderij ?

Gedurende de voorbije twee decennia is de bedrijfszekerheid in de landbouw afgenomen, waarbij enerzijds landbouwers hun activiteit hebben stopgezet en anderzijds bedrijfsleiders schaalvergroting en specialisatie hebben nagestreefd. Meer dan in de andere provincies is de kleine boer in West-Vlaanderen zijn inkomen gaan zoeken in de meer kapitaalintensieve doch niet grondgebonden varkenshouderij of de arbeidsintensieve groenteteelt.

Uitbreiding van de productie en specialisatie werd mede gestimuleerd door de hoge rendabiliteit gedurende de voorbije tien jaar. Het arbeidsinkomen in varkensbedrijven lag beduidend hoger dan dat van de andere landbouwbedrijven en van de gemiddelde loontrekkende buiten de landbouw. Toch komt naar voor dat het arbeidsinkomen van de varkensbedrijven mede fluktueert met de varkensprijzen en sommige bedrijven tijdelijk likwiditeitsproblemen kennen.

De expansie van de varkensstapel en -productie werd mede veroorzaakt door de gunstige bevoorrading van krachtvoeder. De veevoedernijverheid produceerde niet alleen varkensvoeder van betere kwaliteit, maar is tevens de voornaamste integrator in de kontraktproductie van mestvarkens. Hierdoor werd de producent niet enkel onafhankelijk van de productie van eigen voedermiddelen, doch werd het gebrek aan kapitaal of bedrijfszekerheid eveneens opgevangen. De grondstoffen voor de veevoerders nl. granen zijn hoofdzakelijk afkomstig uit Noord-Frankrijk, terwijl de eiwithoudende produkten ingevoerd worden van uit de V.S.A. en Brazilië. De gunstige ligging ten opzichte van Frankrijk en de aanwezigheid van belangrijke Vlaamse invoerhavens hebben een grote rol gespeeld in de uitbouw van de veevoedernijverheid.

In de Europese Gemeenschap zijn de Belgische varkens alom bekend en geroemd voor hun hoge karkaskwaliteit. De vakkennis van de varkenshouders, gebaseerd op voorlichting van de overheid, heeft geleid tot de selectie van een kwaliteitsvarken. De ervaring en de ontwikkeling van de technologie en de preventieve ziektebestrijding zijn andere elementen waardoor schaalvergroting en specialisatie mogelijk werden. Door een betere voederomzet, hoge groeisnelheid, minder sterfte en minder arbeid/varken werden de produktiekosten gedrukt. De Westvlaamse producent is in zijn streven naar een hoger inkomen en

meer bedrijfszekerheid vroeger overgegaan tot grote eenheden en specialisatie.

De toegenomen produktie beantwoordde aan een stijgende consumptie, veroorzaakt door de sterke inkomenstoename van de bevolking en relatief gunstige prijzen tegenover rundvlees. De konsumptietoename in Frankrijk, Duitsland en Italië vormde de basis van de groeiende export. Hierbij heeft West-Vlaanderen een gunstige geografische ligging en interessante toevoerwegen tot de grote konsumptiecentra Parijs, Düsseldorf, Keulen en Essen.

Aansluitend met de dynamiek op het niveau van de produktie is de afzetstructuur belangrijk geëvolueerd. De traditionele verkoop van levende varkens en zeugen op natura-markten is praktisch verdwenen. Daarentegen is de koöperatieve afzet een vast marktkanaal geworden, terwijl de verkoop op de hoeve aan varkenshandelaars en kommissionairs de belangrijkste afzetvorm is.

In West-Vlaanderen verzorgen de Brugse Vleesveiling en Covavee het belangrijkste deel van de koöperatieve afzet. De Brugse Vleesveiling startte in 1965 en is snel uitgegroeid tot een veiling van meer dan 1.000 varkens per week. Onder impuls van de toenemende omzet bouwde de koöperatieve een modern complex te Beernem gericht op het slachten, versnijden, bewaren en verkopen van varkens. Het geheel van de uitrusting biedt nog voldoende ruimte en mogelijkheden opdat de omzet van ongeveer 6.000 varkens/week verder zou uitbreiden. Ongeveer 75 % van de varkens komen uit een tiental gemeenten van het arr. Brugge, Tielt en Roeselare. De leden van de veiling kunnen hun varkens vrij leveren door ze zelf aan te voeren of door beroep te doen op het transport van de veiling.

Het grootste deel van de slachthelften wordt verkocht aan vleesgrossiers en grootwinkelbedrijven. Toch voert de veiling eveneens rechtstreeks uit, vooral naar Frankrijk. Door zelf te versnijden en de snijstukken te kommercialiseren tracht de veiling een ruimer cliënteel te bereiken. Sedert april 1976 verkoopt de Brugse Vleesveiling op detailhandelniveau, vooral aan grootverbruikers.

Bij Covavee wordt de aanvoer geregeld door middel van vertrouwensmensen, rekening houdend met de plaats en hoeveelheid van vraag. In West-Vlaanderen zijn de varkens van Covavee vooral afkomstig uit de streek Ieper-Diksmuide. De afzet verloopt meestal rechtstreeks aan vleesgrossiers, waarmede Covavee een vaste relatie heeft.

De direkte verkoop op de hoeve zou ongeveer 80 % van de mestvarkens omvatten. Verschillende personen treden op als koper ; de belangrijkste zijn de varkenshandelaars en de kommissionairs van slachthuizen of vleesgroothandelaars. In mindere mate treden slagers of slagers-grossiers op als direkte kopers van mestvarkens. Vooral varkens afkomstig van de kontraktproduktie worden in veel gevallen door de integrator rechtstreeks verkocht aan vleesgroothandelaars of koöperatieven.

De kommercialisatie van de biggen via naturamarkten komt nog steeds voor op de markt van Roeselare, doch is de laatste jaren systematisch afgenomen tot 19.690 biggen in 1976. Vooral in de Polders en ook in de Zandstreek verkopen de fokbedrijven hun biggen hoofdzakelijk aan biggenhandelaars, die de biggen meestal verder verkopen aan integratoren of grote mesterijen. Daarnaast zijn heel wat varkensmesters actief in de direkte aankoop van varkens bij fokkers. Uiteraard wordt een deel van de biggen

Foto Archief Provinciaal Onderzoeks- en Voorlichtingscentrum voor land- en tuinbouw, Beitem-Roeselare

verder gehouden en gemest op het eigen bedrijf. Sedert enkele jaren is een veiling voor biggen ontstaan te Brugge en kent vooral succes bij fokkers met biggen van goede kwaliteit.

Na de verzamelende fase in de kommercialisatie van varkens komt de distributie, die duidelijk gericht is op de bevoorrading van de consumptiecentra. Tegenover de uitgebreide produktie in West-Vlaanderen liggen de belangrijke consumptiegebieden buiten de provincie, waardoor de vleesgroothandel een belangrijke functie heeft bij de overbrugging van beide gebieden. De verdelende activiteit bestaat in de levering van slachthelften of snijstukken aan slagers, grootwinkelbedrijven, grootverbruikers, vleeswarenfabrieken en buitenland.

5. Remmende factoren

Tegenover de expansiefactoren komen de laatste jaren toch enkele belangrijke factoren naar voor, die verdere uitbreiding kunnen afremmen.

Vooraf bij de gespecialiseerde varkensbedrijven, die steeds verder hun bedrijf uitbouwden voor een deel met vreemd vermogen, kunnen periodes van lage varkensprijzen likwiditeitsproblemen veroorzaken. Voor de mestvarkens werd bijvoorbeeld in 1974 gedurende ongeveer een half jaar een negatief arbeidsinkomen geboekt van bijna 1.000 fr. per varken. De prijs- en marktrisico's kunnen bij grote produktie-eenheden zware verliezen veroorzaken en bedrijven in moeilijkheden brengen, vooral wanneer de financiering met geleende middelen geschiedt. Naast de prijsrisico's stellen zich eveneens de technische risico's. Door de grote concentratie van varkens niet enkel op een bedrijf, maar in een streek verhoogt het risico van ziekte en sterfte in aanzienlijke mate. De beveiliging tegen ziekterisico's in de varkenssector kan niet steeds opgevangen worden door preventief ingrijpen en vormt een bedreiging voor grote bedrijven.

De produktie van varkensvlees is niet grondgebonden. Zonder de invoer van krachtvoedercomponenten kan de Benelux niet eens de eigen binnenlandse behoefte aan dierlijke veredelingsprodukten dekken. De uitvoer van varkensvlees is enkel mogelijk door de import van granen en eiwithoudende voeders, verwerkt door de veevoederindustrie. De crisis in de bevoorrading van de veevoedercomponenten in 1973 en de daarop sterke prijsstijging van varkensvoeder toonde de sterk afhankelijke positie van de intensieve varkensproduktie. Hierdoor stegen de produktiekosten en leidde tot verlies op korte termijn en minder goede perspectieven op middellange termijn. In de tweede helft van 1977 zijn de eiwitrijke voeders in ruime mate en tegen lage prijzen beschikbaar en geven nieuwe impulsen aan de varkenshouderij. Toch dient rekening gehouden met een eventueel nieuwe schaarste in de toekomst en dient verdere uitbreiding kritisch onderzocht.

Voor de grote eenheden stelt zich het probleem van de mestoverschotten, de stankhinder en de integratie in het landschap. De varkensproduktie, samen met de hoge rundveebezetting en pluimveedichtheid heeft tot resultaat dat West-Vlaanderen de hoogste verzadigingsgraad van mest heeft in België. Of deze mestverzadiging een belemmering zal vormen voor de verdere uitbreiding hangt af van de wetgeving inzake water- en bodemverontreiniging en de technisch-ekonomische ontwikkeling van de mestverwerking. Stankhinder in de nabijheid van woongebieden vormt in sommige gevallen

het argument tot weigering of niet verlenging van een uitbatingsvergunning.

Het gebrek aan monetaire stabiliteit in Frankrijk en Italië enerzijds en de produktietoename en concurrentie van Nederland, Denemarken en Duitsland anderzijds kan in de komende jaren een negatieve invloed hebben op de export en de produktie van varkens. Vooral bedrijven die een minder goede kostprijs halen en minder efficiënt produceren worden het eerst bedreigd. Monetaire kompenserende bedragen worden toegekend om prijsvariatie te wijten aan valutashommelingen, gedeeltelijk weg te werken en de gemeenschappelijke landbouwmarkt te handhaven. De administratieve vertraging van de effectieve uitkering zijn een hinder voor een exportgerichte afzet.

Een laatste en bijzonder belangrijk argument die de uitbreiding afremt, is de stagnatie van de varkensvleesconsumptie. De totale bevolking binnen de Europese Gemeenschap groeit nauwelijks aan; er is bijgevolg enkel een konsumptietoename per persoon mogelijk. De beperkte ekonomische groei heeft echter voor gevolg dat de invloed van de inkomensstijging op de konsumptietoename in de eerstvolgende jaren gering is. Daarentegen is de prijsstijging op het niveau van de konsument een rem voor de uitbreiding van het verbruik.

6. Slotbeschouwing

De Westvlaamse produktie van varkensvlees heeft in de periode 1959-1976 een enorme uitbreiding gekend. Kleine bedrijven hebben de sektor verlaten. De dynamische houding en aanpak van de Westvlaamse landbouwers, samen met een aantal gunstige omstandigheden vormden de grondslag tot de uitbouw van de produktie. Schaalvergroting en specialisatie samen met een goed afzetapparaat zijn waarborgen voor de toekomst. Daarentegen komen een aantal factoren naar voor, waarmee in de toekomst rekening dient gehouden en die momenteel een adempauze in de produktie en afzet hebben ingeluid. Op middellange termijn zijn de perspectieven niet onverdeeld gunstig; de remmende factoren, vooral stagnatie van de konsumptie, risico's en milieuhinder zijn elementen die de expansie afremmen en herleiden tot een stagnatie van de produktie. Toch dient de producent verder te streven naar kwaliteitsverbetering en een lagere kostprijs. Het is belangrijk dat de produktie konkurrentieel blijft tegenover de Franse en Italiaanse markt. Tevens dient een actief afzetbeleid gevoerd, gericht op de exportmarkten van het Belgisch varkensvlees, zowel als vers en als bereid produkt.

Literatuur

Bockstaele, L., Toekomst van het Westvlaams gespecialiseerd landbouwbedrijf, 'West-Vlaanderen werkt', 1975, nr. 1, blz. 3-6.

Belgische Boerenbond, 'Structuuronderzoek', mei 1975.

Michels, J., De Westvlaamse varkensteelt, 'West-Vlaanderen werkt', 1966, nr. 4, blz. 121-127.

Vanacker, L. - Planologische studie van het mestprobleem, 'Verslag Verwerking van bio-industriële afvalstoffen', Post-universitaire Studiedagen, fakulteit landbouwwetenschappen, RUG, 8 december 1976.

Viaene, J., 'Prijsstijgingen voor Granen en Voeder brengen de expansieve groei van de dierlijke veredelingsproduktie in het gedrang', Seminarie voor Marktkunde van Land- en tuinbouwprodukten. Fakulteit van de Landbouwwetenschappen, RUG, januari 1975.

Viaene, J., 'De Koöperatieve afzet van mestvarkens', Seminarie voor Marktkunde van Land- en tuinbouwprodukten. Fakulteit van de Landbouwwetenschappen, RUG, oktober 1976.